

О.В. Єні,
аспірантка
(Академія адвокатури України)
(Науковий керівник доцент О.П. Кучинська)

Поняття клопотання в кримінальному процесі України

Ключові слова: клопотання, кримінальний процес, суд, звернення, права.

У відповідності до статті 3 Конституції України права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. В час становлення України як правової держави особливу роль відіграють гарантії забезпечення та дотримання прав людини під час відправлення правосуддя — адміністративного, господарського, цивільного, кримінального. У зв'язку зі специфікою кримінального процесу як діяльності держави, пов'язаної з певними обмеженнями прав та інтересів особи, особливу увагу необхідно приділяти дотриманню прав особи саме під час здійснення кримінального судочинства — від моменту порушення кримінальної справи і до стадії виконання вироку.

Чинним законодавством розроблено ряд гарантій та засобів, за допомогою яких здійснюється ефективно та дієво забезпечення прав людини під час відправлення кримінального судочинства. У частині 6 ст. 16¹ КПК України передбачається, що суд, зберігаючи об'єктивність і неупередженість, створює необхідні умови для виконання сторонами їх процесуальних обов'язків та здійснення наданих їм прав. Ст. 53 КПК містить вимогу про те, що суд, прокурор, слідчий і особа, яка проводить дізнання, зобов'язані роз'яснити особам, що беруть участь у справі, їх права та забезпечити можливість здійснення цих прав.

Значна частина таких прав має індивідуальний характер. Наприклад, тільки підсудний має право на останнє слово. Такий підхід до наділення учасників процесу індивідуальними правами зумовлений необхідністю забезпечення реальної можливості здійснення ними своїх повноважень, захисту законних інтересів, виконання специфічних завдань та досягнення цілей, які перед ними стоять чи які вони переслідують у процесі судового розгляду кримінальної справи [8, 53].

В той же час кримінально-процесуальним законом передбачений певний масив норм, які у своїй сукупності становлять інститут клопотань. Право заявляти клопотання мають усі учасники процесу, і не лише вони. В разі заявлення певних клопотань суд зобов'язаний запитати у інших учасників процесу їх думку з приводу заявленого клопотання та винести законне, мотивоване й обгрунтоване рішення.

Термін клопотання є одним із часто вживаних понять, які містяться в КПК. Так, в Кодексі вказане поняття вживається понад 70 разів. Воно стосується таких важливих принципів кримінального судочинства, як здійснення правосуддя на засадах рівності громадян перед законом і судом, принципу змагальності і диспозитивності. Заявлення особою відповідного клопотання впливає на те, якою мовою буде про-

водитися судочинство, чи фіксуватиметься процес технічними засобами звукозапису, чи будуть поновлені пропущені строки, застосовані заходи безпеки, забезпечено цивільний позов. Особливу роль для встановлення істини у справі відіграють клопотання, спрямовані на збільшення доказової бази чи на доведення певної версії події (наприклад, про виклик і допит нових свідків, витребування і приєднання нових документів, проведення експертизи). Заявлення клопотання про направлення справи на додаткове розслідування може вплинути і на подальший рух справи. Так, наприклад, під час попереднього розгляду суд може повернути справу на додаткове розслідування для притягнення до кримінальної відповідальності інших осіб чи для кваліфікації дій обвинуваченого за статтею КК України, яка передбачає відповідальність за більш тяжкий злочин лише за наявності відповідного клопотання. Лише за клопотанням колективу підприємства, установи чи організації, членом якого є особа, можливе закриття кримінальної справи стосовно цієї особи на підставі ст. 47 КК з передачею цієї особи на поруки.

На жаль, ні кримінально-процесуальне законодавство, ні роз'яснення Пленуму Верховного Суду України не містять визначення поняття клопотання, що унеможливує його однакове розуміння як учасниками процесу, так і державними органами, які ведуть процес. Адже, як вважає Р. Савонюк, правильне і ефективне застосування будь-якого закону багато в чому залежить від точності наведених у ньому положень та формулювань, чіткості вжитих понять і термінів. Особливо це актуально для кодексів, які є основними та визначальними в регулюванні відносин певної галузі права. Максимально можлива та розумно достатня наявність роз'яснень значення термінів, що їх вжито у КПК, сприятиме не тільки успішному виконанню завдань кримінального судочинства, а й більш надійному захисту прав і законних інтересів суб'єктів, які беруть участь у кримінальному судочинстві [11, 99–101].

Якщо звернутися до звичайного тлумачення поняття клопотання, то в чинному законодавстві та науковій літературі є наступні.

С. Ожегов визначає клопотання як офіційне прохання. Клопотати — виступати з клопотанням про кого- чи що-небудь [7].

Ю. Фединський під клопотанням розуміє письмове звернення громадянина з проханням про визнання за ним певного статусу, права, гарантій та пільг, з наданням документів, які їх підтверджують [13].

Клопотання — це звернення, не пов'язане, на відміну від скарги, із порушенням прав та законних інтересів, а тому воно не містить вимоги про усунення такого порушення [15].

Згідно зі ст. 3 Закону України “Про звернення громадян”, заява (клопотання) — це звернення громадян із проханням про сприяння реалізації закріплених Конституцією та чинним законодавством їх прав та інтересів або повідомлення про порушення чинного законодавства чи недоліки в діяльності підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, народних депутатів України, депутатів місцевих рад, посадових осіб, а також висловлення думки щодо поліпшення їх діяльності. Клопотання — письмове звернення з проханням про визнання за особою відповідного статусу, прав чи свобод тощо.

Інтернет-ресурси також містять наступні визначення вказаного терміну:

— це офіційне прохання, подання про що-небудь з метою досягти чого-небудь; документ, який містить таке прохання чи таке подання про що-небудь [14];

— писана заява, прохання про що-небудь до офіційної установи; письмове звернення з проханням про визнання за особою певних прав чи свобод тощо [18];

— офіційне прохання чи подання, адресоване державним органам (громадській організації) вищестоящій інстанції [16];

— це офіційне прохання учасника процесу про вчинення процесуальних дій чи прийняття рішень, звернене до органу дізнання, слідчого, прокурора, судді чи суду [16].

Як свідчать наукові юридичні джерела, клопотання у кримінальному процесі може розумітися в трьох аспектах:

- як прохання;
- як вимога;
- як звернення до уповноваженого органу.

П. Лупінська визначає клопотання як офіційне прохання, адресоване слідчому (дознавачу), прокурору або суду [4].

Недоліком вказаного визначення вважаю те, що в ньому не зазначено предмет звернення. Не всі прохання в кримінальному процесі є клопотаннями. Так, прохання підсудного, висловлені під час судових дебатів, про призначення йому більш м'якого покарання аж ніяк не є клопотанням, хоча воно і адресується до суду.

В. Нор дає визначення такого виду клопотання, як “клопотання прокурора”, під яким розуміється прохання прокурора про доповнення доказової бази, на основі якої суду потрібно буде прийняти правильне рішення у справі [9, 191].

В той же час клопотання можуть стосуватися не лише процесу доказування, а й інших процесуальних моментів (наприклад, надання можливості ознайомитися з матеріалами справи, уточнення позовних вимог тощо).

Науково-практичний коментар до Кримінально-процесуального кодексу України містить визначення “клопотання колективу”, під яким слід розуміти мотивоване прохання загальних зборів колективу за місцем роботи або навчання обвинуваченої чи підсудної особи звільнити її від кримінальної відповідальності; поручительство колективу про те, що ця особа не допустить надалі суспільно-небезпечної поведінки та про зобов'язання проводити з нею відповідну виховну роботу [2, 37].

В. Бобров розуміє клопотання як прохання про виконання будь-яких процесуальних дій, про прийняття будь-яких рішень, звернене до дізнавача, слідчого, прокурора чи до суду учасником кримінального процесу, який наділений таким правом [6].

Клопотання — це офіційне прохання про виконання певної процесуальної дії та

прийняття рішення з усіх питань, які мають значення для справи [1, 27].

Далі зупинимося на вживанні терміну “клопотання” як звернення.

З. Макарова визначає, що клопотання — це передбачена законом процесуальна форма звернення до суду, а також органів дізнання і слідства, з проханням про проведення судових (слідчих) дій чи прийняття певного рішення з питань, які виникають під час досудового слідства і судового розгляду [5, 33].

Як вважає Л. Лобойко, клопотання — це звернення у письмовій чи в усній формі заінтересованого учасника досудового слідства до посадової особи, яка його веде, з метою домогтися виконання певних процесуальних дій на свою користь [3, 180].

Вважаю, що вказане визначення не відображає повною мірою поняття клопотання, оскільки в ньому йдеться лише про досудове слідство, хоча, як свідчить практика, під час судового розгляду справи учасниками процесу заявляється більше клопотань, ніж під час досудового слідства. Крім того, не завжди клопотання стосується певних дій на користь особи, яка його заявляє. Так, наприклад, клопотання законного представника особи найчастіше стосується інтересів того, кого він представляє.

Розуміння клопотання як вимоги пов'язане з тим, що лише шляхом заявлення особою та задоволення уповноваженим органом певного виду клопотання можливе забезпечення відповідних прав особи. Так, у відповідності до вимог ст. 87¹ КПК повне фіксування судового процесу за допомогою звукозаписуючої апаратури або інших технічних засобів здійснюється на вимогу хоча б одного учасника судового розгляду справи в суді першої інстанції при розгляді кримінальної справи по суті чи в апеляційному суді або за ініціативою суду. Відтворення технічного запису судового процесу здійснюється на вимогу сторін або за ініціативою суду. Отже, у певних випадках учасники процесу мають право вимагати виконання деяких дій від органу, який веде процес, однак така вимога здійснюється у формі заявлення саме клопотання. В такому

випадку розгляд уповноваженим органом заявленого клопотання та його подальше вирішення мають формальний характер, оскільки клопотання має бути задоволеним. Звичайно, інколи трапляються випадки, коли суди в силу певних причин (помилки, недбалості тощо) відхиляють такі клопотання, однак вказане є істотним порушенням кримінально-процесуального закону і може потягти за собою подальше скасування апеляційним судом судового рішення.

В літературі висловлюються також інші підходи до визначення поняття клопотання, які становлять собою інтерес при дослідженні вказаного питання.

Так, цікавою видається точка зору В.Зажитського, який клопотання визначив як універсальне право учасників кримінального процесу, що являє собою їх офіційне прохання, звернене до державних органів і посадових осіб, які ведуть процес, про вчинення певних процесуальних дій чи прийняття рішень, спрямованих на забезпечення законних інтересів [10].

Оскільки поняття прохання і поняття вимоги є різними термінами із власними значеннями, в аспекті вищевикладеного, вважаю, за доцільне використовувати термін “звернення”. Так, заявляючи клопотання, особа дійсно звертається до уповноваженого органу. У зверненні може йтися як про прохання, так і про вимогу. Також у такому аспекті визначення поняття клопотання узгоджується і з положеннями Закону України “Про звернення громадян”.

Чинний КПК (ст. 32) містить всього 19 роз’яснень значення термінів, у проекті КПК таких роз’яснень — 28 [17]. Проте ні в чинному кодексі, ні в проекті немає визначення терміну клопотання.

Слід зазначити, що в практичному житті для осіб, які не є професійними юристами, а беруть участь у справі в силу певних життєвих обставин (потерпілі, обвинувачені, законні представники тощо) навіть сам термін клопотання викликає певне нерозуміння, адже він походить від слова “клопіт” і, на перший погляд, аж ніяк не пов’язаний із можливістю здійснення та забезпечення прав особи. В повсякденному

спілкуванні цей термін вживається зрідка. Тому досить часто, коли суддя запитує у учасників, чи мають вони клопотання, останні не можуть відповісти на це запитання, оскільки не розуміють самого значення цього терміну.

Саме тому тлумачення вказаного поняття повинно бути офіційно закріплене чинним законодавством України.

Як вважає А. Токарська, змістова точність мови документів — одна з головних умов, що забезпечує практичну і правову цінність ділового тексту. Недбало вибраний термін спотворює зміст статті кодексу, створює можливості для подвійного тлумачення закону і ускладнює його сприйняття [12, 58].

Однак, незважаючи на труднощі у сприйнятті цього терміну, вважаю, що все ж таки недоцільно застосовувати інші поняття. Так, термін „клопотання” є цілком зрозумілим та прийнятним для осіб, які ведуть кримінальний процес. В КПК РФ вживається термін “ходатайство”, який є точним перекладом на російську мову терміну “клопотання”. В англійській мові у кримінальному процесі застосовується термін “motion”, який в перекладі на українську мову означає “клопотання; пропозиція”. Крім того, не доцільно перевантажувати новий КПК новими термінами.

Отже, пропоную закріпити в новому КПК України наступне визначення:

Клопотання — це офіційне звернення до уповноваженого суб’єкта (дізнавача, слідчого, прокурора чи суду) особою, яка наділена таким правом, викладене в усній чи письмовій формі, про виконання певної процесуальної дії чи прийняття рішення з питань, які мають значення для справи або для забезпечення прав та свобод особи у кримінальному судочинстві.

При цьому слід наголосити, що зміст клопотання може стосуватися:

- надання можливості використати певне, передбачене законодавством право;
- вчинення зазначеними органами певних процесуальних дій;
- прийняття вказаними органами пев-

них рішень, спрямованих на встановлення обставин, що мають значення для справи.

Вважаю, що закріплення офіційного визначення терміну “клопотання” в новому Кримінально-процесуальному кодексі

України сприятиме більш точному та правильному з точки зору процесуальної форми веденню процесу, а також полегшенню здійснення своїх прав його учасниками.

Список літератури:

1. Защита по уголовному делу. — М., 1998.
2. Кримінально-процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / За заг. ред. В.Т. Маляренка, В.Г. Гончаренка — Вид. третє, перероблене та доповнене. — К.: Юрисконсульт, 2006.
3. *Лобойко Л.М.* Кримінально-процесуальне право: Курс лекцій: Навч. посібник. — К.: Істина, 2005.
4. *Лупинская П.А.* Комментарий к УПК РФ / Отв.ред. Д.Н. Козак, С.Б. Мизулина. — М.: Юристь, 2002.
5. *Макарова З.В.* Участие адвоката — защитника на предварительном следствии: Учебное пособие. — Куйбышев: Изд-во Куйб. гос. ун-та, 1978.
6. Научно-практический комментарий к УПК РФ / Под общ. ред. В.М. Лебедева. — М.: Спарк, 2002.
7. *Ожегов С.И.* Словарь русского языка. — М.: Русский язык, 1978.
8. *Попелюшко В.О.* Судовий розгляд кримінальної справи. Навчальний посібник. — К.: Кондор, 2006.
9. Прокурорський нагляд в Україні: Курс лекцій / За ред. проф. В.Т. Нора. — Львів: Тріада плюс, 2002.
10. Российская криминалистическая энциклопедия / Под общ. ред. А.И. Долговой. — М.: Норма, 2000.
11. *Савонюк Р.* Щодо термінів і понять Кримінально-процесуального кодексу України // Право України, 2004, № 2.
12. *Токарська А.* Культура ділового мовлення юристів: стан і проблеми // Право України, 1999, № 11.
13. *Фединский Ю.И.* Большой словарь официальных юридических терминов. — М.: ЗАО Экономика, 2001.
14. www.businessvoc.ru;
15. www.iatp.md;
16. www.legalterm.info;
17. www.rada.gov.ua;
18. www.slovnyk.net.

РЕЗЮМЕ

В данной статье рассматривается понятие ходатайства в уголовном процессе Украины, которое может пониматься в 3 аспектах – как просьба, как обращение или как требование к уполномоченному органу. Разработано толкование этого понятия. Обосновано необходимость официального закрепления данного определения в Уголовно-процесуальном кодексе Украины.

SUMMARY

The article considers the notion of a petition in the criminal process of Ukraine, which can be tackled in 3 aspects : as a request, as an appeal or as a demand to an authorized body . There has been developed the interpretation of this notion. The necessity of official implementation of this definition in the Criminal-Remedial Code of Ukraine.

Подано 27.08.07

Рекомендовано кафедрою кримінального процесу та криміналістики